

vel van patroons
diende gewezen,
oorten het begin
emen der orde-
nselen van Gods

ageering van de
nselen zich niet
ling speciaal der
ons, zal van toe-
maatschappelijk
recht komen, en
christelijke maat-
ven komen, dik-
den in de Chris-
e belangrijkheid
et name noemen,
istelijke politieke
der Christelijke
reder en juister
met name te
nt de beteekenis
stellig gelooven,
riet terrein, niet
ijk levensterrein,
lgemeene termen
ng.⁴⁾

BORST Pzn.

bedrijfsleven (Cen-
en) conclusie II.
acht aan het hoofd-
m, onder het hoofd
Mede moeten hier
van werkgevers en
elangrijke mate de
dualisme heeft on-

en hier niet CON-
oons- en arbeiders-
f liberale patroons-
te verwachten. In-
sociale en economi-
scheeft daarvan spre-
nte? Waarom niet

E WEEK

ratuur.

otiek en rechts-
n de oude Her-
opgetreden. Zij
uit die Kerk een
Dit was een
der kerk. Want
hoort ook haar

funeste kerkver-
g van het onder-
nten werd leer-
ten.²⁾

de misdaad van
terium der kerk
satie, in den
ne door hem zelf
naar dien vorm
organisatie geoor-
ook al vervloekte
voorbeeldig
danig ook door
an de belijdenis
ten overtrad en
was rebel, revo-
snoods werd hij
Kerk" geworpen.

heid enz. Over de
enz. p. 780: „Zonder
nis, het recht, en het
zij door het Gouver-
tegenspraak, ontwor-
zijnde ingericht, naar
met voorbijzage der
sch-Synodalen Kerke-
eenten, gelijkheid der
zelfbeheer in al wat
in Koning der Kerk
klein getal leden der
zaak; dus vernietiging
ralle eener soort van
de willekeur van een
estuur, uit den aard
de Kerk als dienst-
niment. Oppergesag
op de keuzen voor
van Kerkbeheer. —
amkeering der groot-
ijks ambtenaar, een
ijks regent. — De
aan de Kerk onthou-
het wezen van de
d." Vgl. p. 792, 801.
Vrijheid enz., p. 99.
rinstere en de vri-
16e Jaarg., No. 19.

p. 873; Adviezen, II

De Afgescheidenen hebben dat bitter onder-
vonden.^{3a)}

Wel maakte de Regeering langzamerhand een eind aan haar directen invloed op de Kerk. Maar heel de organisatie, waarmee zij de Kerk gezegend had, liet zij bestaan.⁴⁾ Toen er gevraagd werd om haar onwettige, wederrechtelijke daad ongedaan te maken, herinnerde ze zich opeens, dat ze geen enkel jus in sacra bezat! Groen teekende die houding der Overheid eenmaal zoo keurig als volgt: De Overheid sprekend invoerend, laat hij haar tegen de Kerk zeggen: „Ik heb u aangevallen, ik mogt dit niet doen; ik heb u, aan handen en voeten gebonden, overgeleverd aan uwe tegenpartij; het was onrecht. En nu zou ik u bijstaan ter losmaking van den knellenden band? ik zou mij andermaal vergripen aan uw persoon? neen, voorwaar, ik mag u niet aanraken; gij moet zelf zien, hoe gij u redt.”⁵⁾

Revolutionair als de regeering dacht, aanvaardde ze de feitelijke machtsbezitter als de wettige regeering in de Kerk. En dus resideerde voor haar de macht over de Kerk bij de Synode, dat anti-kerkelijke, antipresbyteriale monstrum. Overheid en Synode vereenigden zich in wederzijdsch hulpbetoon. De Minister was uitvoerende Macht der Synode; vice versa de Synode de uitvoerende Macht, het werktuig in de Kerk, ter bevordering van onderworpenheid aan het politiek gezag.⁶⁾

De funeste, kerkverwoestende invloed der Regeering in de Kerk, blijkt vooral bij de benoeming van de professoren in de Theologie. De Staat had dit benoemingsrecht aan zich gehouden, ook toen de verhouding van Kerk en Staat in 1795 en volgende jaren (ook in 1813 en 1815) grondig was gewijzigd.⁷⁾ Volgens het Kon. Besluit van 2 Aug. 1815 dienden de theol. faculteiten aan de Universiteiten „tot vorming der kweekelingen voor de Hervormde godsdienst”.⁸⁾ Om dit besluit te kunnen naleven moest de Overheid uitmaken wát „de Hervormde godsdienst” was. De Overheid verlegde ook nu weer het criterium van de Kerk van de leer naar den vorm. Wie lid van het Herv. Kerkgenootschap was, kon professor worden! En in overeenstemming met haar eigen „godsdienst” (de school-godsdienst, het Christendom boven geloofsverdeeldheid) werden „verlichte” mannen benoemd: Modernen, Groningers enz. Maar een wezenlijk gereformeerde nooit. En zoo onderhield de Overheid een vergiftigingsproces in de Kerk door de opleiding der predikanten te doen plaats vinden in haar geest.⁹⁾

Lang, zwaar, afmattend heeft Groen tegen dit onrecht gestreden. Groen vroeg niet veel van de Overheid: hij verlangde dat de Overheid niet altijd zou interviëren ten gunste van eene, van de moderne partij.¹⁰⁾ Hij verlangde, dat de scholen zouden gesplitst worden naar de Gezindheden, opdat ze bruikbaar zouden worden voor de Gezindheden. Hij verlangde, dat met den godsdienst der natie zou worden gerekend. Hij verlangde erkenning van het eigenlijke kenmerk der Kerk, n.l. de leer, het geloof. Hij wilde overleg van Staat en Kerk in alle aangelegenheden, waar de Godsdienst bij ter sprake komen moet.¹¹⁾

Al zijn vragen en pleiten is tevergeefs. Het onrecht neemt toe. De staatsinstellingen worden al meer verwrongen naar revolutionair fatsoen. De school wordt al minder christelijk. De interventie van den Staat in de Kerk sloop de Kerk in versneld tempo.

En dan, in het najaar van 1862, als Groen voor de derde maal Kamerlid wordt, wendt hij het roer. Neen, van beginsel verandert hij niet. Hij propageert alleen een gewijzigde toepassing ervan. Hij eischt van dien tijd af aan scheiding van Kerk en Staat „als gewijzigde toepassing van het onveranderlijk beginsel: Zelfstandigheid der Kerk.

Zelfstandigheid eener Kerk, die vereeniging met den christelijken Staat waardeert, maar zich van den niet-christelijken losmaakt.”¹²⁾

3a) Aan de Herv. Gem. enz., p. 28.

4) In 1842 trok de Regeering zich uit de zaken der Kerk terug. Maar de organisatie, de besturen, liet zij bestaan en zij verplichtte de Kerken tot gehoorzaamheid aan die besturen. Feitelijk werden de besturen nog machtiger dan vroeger. Het Staatscreatuur werd Staatsvergemaak. Ned. Ged., I, p. 135; II, p. 96. In 1852 kwam een nieuw reglement, maar „de vrijheid van 1852 is voortzetting der slavernij in gewijzigden vorm.” Ned. Ged., I, p. 99.

5) Adviezen, II (1857), p. 257. Vgl.: Aan de Herv. Gem., p. 81.

6) Idem, p. 256.

7) Aan de Hervormde Gemeente, p. 103.

8) Zie over dit K. B.: Adviezen, II (1857), p. 63, 277.

9) Over de Theol. Faculteit o.a.: Adres aan de Algemeene Synode, p. 19 v. Aan de Herv. Gemeente, p. 53 v.; 99 v. Het Regt enz., p. 11, 176 v. Adviezen, II (1857), p. 260, 264, 269, 270, 272. Vrijheid enz., p. 111 v., 119, 122, 167.

10) Adviezen, II (1857), p. 259, 262, 268: „De houding van het Gouvernement in de zaken der Hervormde Kerk blijft ik karakteriseren, als voortdurende interventie ten voordele der eene, tegen de eigenaardigheid van de Kerk gerichte, partij.” p. 274, 287. Vrijheid enz., p. V, 97, 100, 101.

11) Zie: Vrijheid enz., p. XXXVIII, 29, 30 en de vorige artt. van deze serie.

12) Ned. Ged., IV, p. 33, 257, 340; V, 365. De wijziging in gedragslijn maakte Groen voor 't eerst bekend in zijn Kamerrede van 22 Sept. 1862. Zie Vrijheid enz., p. 2. Ned. Ged., I, p. 43; II, p. 1, 2.

Van dat tijdstip aanvaardt Groen den Nederland-schen Staat als een godsdienstloos Staat. „Neen, we zijn thans niet meer eene protestantsche Natie op staatsrechtelijk gebied. Nederland was in vroeger eeuw feitelijk en staatsrechtelijk een protestantsch volk. In hoever wij het feitelijk nog zijn, laat ik daar; staatsrechtelijk zijn wij noch protestantsch, noch christelijk meer... Wij leven nu, gelijk ik bij mijn wederkomst alhier terstond erkend heb, in een godsdienstloos Staat.”¹³⁾

In overeenstemming met deze beschouwing vraagt Groen strikte neutraliteit van het openbaar onderwijs. „De Staatsschool moet neutraal zijn. De meest volkomen neutraliteit is het vereischte, de eigenschap, het kenmerk eener school die algemeen, dat is, die, met grondwettige gelijkheid van regten, aan alle gezindten gemeen is. Neutraliteit is voor allen wenschelijk; want zij alleen geeft aan allen tegen elk proselytisme een onderling waarborg.”¹⁴⁾ „De godsdienstloos Staat laat al wat de godsdienst betreft, de opvoeding vooral ook, over aan de vrije ontwikkeling der Natie in kerkelijke vereenigingen belichaamd. Deze godsdiensteloosheid hebben wij in 1862 aanvaard. Als een noodzakelijk kwaad. Uit vrees voor erger.”¹⁵⁾ „De meest volkomen godsdiensteloosheid der Staatsschool moet als een weldaad worden begeerd.”¹⁶⁾

Evenzoo moet nu gestreefd naar algeheele scheiding van Kerk en Staat. „Vereeniging hebben ook wij gewenscht toen er nog kon gedacht worden aan een christelijken Staat; nu wij... in een revolutionairen Staat geraakt zijn, is er ook nu van verstandhouding met dien Staat eenig heil denkbaar? De scheiding is nu onze wensch, niet omdat we thans zelven met het liberalisme bezielde zijn, maar omdat wij, op kerkelijk terrein, elken band willen verbreken met een politiek toestand die in staatsalvermogen, voor iedere Kerk verderfelij, zijne hoogste ontwikkeling bereikt.”¹⁷⁾

Wat de liberalen willen met hun „scheiding van Kerk en Staat” is naar Thorbecke's eigen woord alleen maar een „zoogenaamde scheiding”. Een scheiding waardoor de Kerk moet beteugeld worden.¹⁸⁾ Een scheiding, waardoor Kerk en Staat en School met de religie van het ongeloof moeten worden bezielde.¹⁹⁾ Een scheiding, die wel de gelijkheid der Gezindheden geeft, maar dan een gelijkheid van slavernij. „Ik heb reeds meer dan genoeg ervaring van al dat zoogenaamde gehad; reeds zoo dikwerf dacht ik iets te ontvangen, waarvan ik later vernam, dat men het zoogenaamde, niet de zaak, maar den naam, bedoeld had.”²⁰⁾ Scheiding van Kerk en Staat „in christelijken, niet in anti-christelijken zin. Scheiding, omdat vereeniging slavernij wordt. Scheiding, tot behoud of herstel van de onafhankelijkheid der kerk, als een naar den eisch der omstandigheden gewijzigde toepassing van hetzelfde beginsel.”²¹⁾

Groen verlangt nu ook opheffing van de Theol. faculteiten, onderhouden door den Staat. Het gaat hierbij om het recht van iedere Gezindheid ter vrije vorming van haar eigen leeraars. „Eigen-dunkelijk heeft de Staat zich meester gemaakt van de benoeming der hoogleeraren in de godgeleerdheid en uitgeoefend een jus in sacra, tot onberekenbaar nadeel voor de Kerk; zoodat nu het theologische onderwijs grootendeels overgeleverd is aan hen wier wetenschap regstreeks tegen het kenmerkend, niet enkel gereformeerde of protestantsche, maar Christelijke dezer Kerk gericht is.”²²⁾

Dat moet ophouden. Wanneer b.v. de geheele theologische faculteit te Leiden voortaan door bijdragen van particulieren of vereenigingen ondersteund „zieh als faculteit van wetenschappelijke godgeleerdheid voor eene Kerk der toekomst organiseert; of als zij die meenen dat het Evangelie-licht heeft uitgeschenen, eene faculteit bekostigen van de Dageraadstheologie, wij hebben er niets tegen. Dit slechts verlangen wij niet, dat de schatkist aan het verbreiden van dergelijke theologieën dienstbaar worde gemaakt en dat dergelijke wetenschap, ook na de scheiding van Kerk en Staat, ter vorming van onze kerkleeraars, de officiële wetenschap zij.”²³⁾

In de zestiger jaren werd de strijd voor Kerkherstel al levendiger. Met name werd ingezien

13) Vrijheid enz., p. 66/67; vgl. p. IV, 2.

14) Idem, p. 136/7; p. V, 4, 171.

15) Ned. Ged., I, p. 23.

16) Ned. Ged., III, p. 395; II, p. 1, 2.

17) Vrijheid enz., p. 86. Parlem. Stud. en Sch., XXXIII, p. 347.

18) Vrijheid enz., p. 88; vgl. p. 99. „Zal nu, wat de Hervormde Kerk aangaat, de scheiding uitloopen op bestending van dezen wederrechtelijken toestand? Zal de Kerk, los van den Staat, bij voortdurende worden gekneld in de boeien, door het staatsgezag gemaakt?” Parlem. Stud. en Sch., V, p. 26; XVII, p. 20/21. Nat. of Onger. ? p. 27.

19) Ter nagedachtenis van Stahl, p. IV/V: „Onder de leus van scheiding van Kerk en Staat, die, welbegrepen, ook door ons begeerd wordt, is het, in den grond der zaak, om bezieling van Staat en Kerk en School met de religie van het ongeloof te doen”. Sindsdien telkens door Groen herhaald.

20) Vrijheid enz., p. 52. Vgl. p. XXXVI, 30, 50, 71, 82, 87, 110 v.

21) Idem, p. IV. Vgl. verder over deze scheiding van Kerk en Staat, p. XI, 30, 50, 80, 86, 143. Ned. Ged., I, p. 8; II, p. 1, 2; III, p. 296, 321; IV, 33, 41, 257, 340; V, p. 365 v.v., 371.

22) Vrijheid enz., p. 113. Vgl. p. V, 111, 119, 143, 167.

23) Idem, p. 113/114.

dat kerkelijk samenleven met de modernen onmogelijk was. Groen hief de leus aan: kerkregtelijk moeten de Modernen uitgedreven worden. Welnu ook met het oog op die komende crisis in de Kerk stippelt Groen de gedragslijn der Overheid uit. In Nov. 1863 sprak hij in de Tweede Kamer: „Het Gouvernement wil de Kerk vrijmaken. Maar welke Kerk? De Kerk in haar nieuwer wet-schen synodalen kerkvorm? of de Kerk op geschiedenis en belijdenis gegrond? Wat zal het Gouvernement, als vrijgemaakte Kerk, in bescherming nemen? Zijn eigen creatuur? Men weet, dat in 1816 aan de Kerk een met hare beginselen lijn-regt strijdige kerkvorm werd opgedrongen, en dat daarin, ten gevolge eener dubbelzinnigheid, eene leervrijheid ingevoerd is, die tot veel onrecht en verwarring geleid heeft. De regering stelle zich, van lieverlede, zooveel mogelijk, tegenover die tot dusver gouvernementale Kerk in onzijdigen toestand, ten einde in den heftigen strijd, die bijkans onvermijdelijk schijnt en waaruit scheuring zou kunnen ontstaan, niet door een voortdurend legitimeren van een onregmatigen toestand genoodzaakt te worden om partij te kiezen voor eene rigting, naar veler oordeel, vijandig aan de Kerk.”²⁴⁾

Zoo kreeg dus het eene zelfde beginsel, door de harde werkelijkheid der feiten een gewijzigde toepassing. Met nadruk betoogt Groen dat dit geen veranderlijkheid is. Neen, zulk een verandering in de wijze van de toepassing der beginselen (niet van de beginselen zelf!) „is het kenmerk van den echten staatsman!”²⁵⁾

H.

C. V.

24) Natuurlijk of Ongerijmd? p. 27. Vgl. Vrijheid enz., p. 99, 101. Ned. Ged., I, p. 76. Dit citaat overnemen, voegt Groen er bij: „Sedert ik in Nov. 1863 dezen wenk gaf, zijn we (ofschoon de moderne rigting zich van den kerkvorm schier meesteres maakt) weder zes jaren lang, onder het Caesarpapistische juk van 1816 en 1852, even blind of gedwee.”

25) Ned. Ged., IV, p. 41.

„Eenzijdig of tweezijdig”. (L)

We zouden nog even terugkomen op enkele opmerkingen, die Dr A. Kuyper Jr in „Geref. Kb. Rotterdam” gaf met betrekking tot de kwestie: „eenzijdig of tweezijdig verbond”. Stof zal het niet opjagen, want veelszins ben ik het met Dr A. Kuyper Jr eens in dezen.

Slechts is er een klein misverstand.

En misschien een meningsverschil inzake de interpretatie van het doopsformulier.

Wat het eerste betreft, Dr Kuyper zegt (27 Nov.), dat ik „bezwaar heb” „om van die twee zijden te spreken bij de aanhaling van de bekende woorden uit het Doopsformulier” (de woorden n.l. dat in alle verbonden twee deelen begrepen zijn). Dr Kuyper leidt dit af uit mijn „Reformatie”-artikel van 12 November.

Maar daar staat niet, wat hij er uit leest. Ik wees daar slechts aan, dat Dr Kuyper zelf niet steeds consequent was in zijn terminologie, noch ook in zijn verwijzing naar het doopsformulier; en voorts merkte ik op, dat in „de doorlopende leer der Gereformeerden” (bl. 91, kolom 2), bij „de gereformeerden”, de „zijden” de partijen zijn, en de „deelen”: belofte en eisch. Dat zag dus op wat er in dogmatiek e.d. staat; maar het was geen uitspraak over de historische beteekenis van een volzin uit het doopsformulier. Ik wachtte me daarvoor expres, omdat ik wist, dat die historie nog al vreemd verlopen is, en zwaar te beschrijven, wat de details betreft.

Hier is dus een misverstand, dat geen moeite verder opleveren zal.

Wat het volgende punt betreft: inderdaad is er misschien meningsverschil tusschen Dr Kuyper en mij in betrekking tot de werkelijke beteekenis van den bedoelden volzin uit het formulier. Vond ik eerst in Dr Kuypers geschriften geen vaste overtuiging uitgesproken ter zake van dien volzin, hij schijnt thans er toe te neigen, zich gewonnen te geven aan wat over deze kwestie b.v. in Biestervelds „Gereformeerde Kerkboek” staat. En ik ben zoóver nog niet.

Biesterveld merkt op (met betrekking tot de uitdrukking van het formulier, „overmits in alle verbonden twee deelen begrepen zijn”):

Wat hier door „deelen” moet worden verstaan, is duidelijk, als men let op den vorm, waarin deze volzin in de oudste editie voorkomt. Daar heet het: „maar naardien dat in alle verbonden twee deelen zich met malkanderen verbinden, zoo beloven wij ook Gode”. De deelen zijn dus de partijen, die met elkander in verbondsbetrekking komen. P. Biesterveld, „Het Geref. Kerkboek”, herzien door T. Hoekstra, „Filippus” 1931, 168/8.

Dr Kuyper schijnt thans van de rechtmatigheid van dit „dus” overtuigd te zijn. Hij schrijft althans (4 Dec.):

Toch geloof ik te kunnen volhouden, dat van het tweezijdige in het Verbond gesproken kan worden, met beroep op de woorden van het Doopsformulier:

„overuuts in alle Verbonden twee deelen begrepen zijn". Wij hebben de bekende uitgave van onze Liturgie, bezorgd door Dr Rutgers, met medewerking van Dr Bavinck en Dr Kuyper. In die uitgave is onze Liturgie met belangrijke noten voorzien. Ook die bekende woorden „in alle Verbonden twee deelen" hebben een noot, aan den voet der pagina. En deze noot luidt:

„Het in dit verband minder gebruikelijke woord deelen is hier op te vatten in den zin van partijen; zooals o.a. blijkt uit de oudste redactie van dezen volzin, die aldus luidde: Maar naardien dat in alle Verbonden twee deelen zich met elkander verbinden, zoo beloven wij ook God." Als twee deelen zich met elkander verbinden, dan moet wel van partijen gesproken worden.

Reeds geruimen tijd geloof ik evenwel, dat hier te spoedig geconcludeerd is. Het kan wel zoo zijn, maar het geleerde bewijs acht ik onvoldoende, en juist daarom drukte ik in mijn artikel van 12 Nov. me zoo voorzichtig uit, niet wat betreft de dogmatiek, doch wat aangaat de historisch vaststaande of nog-niet-vaststaande betekenis van dien eenen volzin uit het formulier.

Ik zal zeggen, waarom ik het bewijs onvoldoende acht.

Het oude formulier luidt:

Nach dem aber in einem jeden Bund, beide theil sich verpflichten, so verheissen auch wir Gott dem Vater, Sohn, vnd heiligen Geist, dass wir durch seine gnade in allein für unsern einigen waren vnd lebendigen Gott erkennen vnd bekennen wollen... (Ex Liturgia Palatina, 1567, opgenomen in H. A. Daniel, Codex Liturgicus eccl. univ. III, fasc. 1, Lipsiae, 1850, 124). Cf. ex libro Th. Hugues, Ordnung der Kindertaufe, in hetzelfde werk, bl. 132: Da aber in einem jeden Bunde beide Theile sich verpflichten, so verheissen auch wir Gott...

Vele uitgaven geven dezelfde lezing in den ouden tekst of in de Nederlandsche vertaling: twee DEELLEN verbinden of verplichten zich¹⁾. Maar men leest ook: twee PARTIËN verbinden zich²⁾.

Dat is dus het eerste opmerkelijke ding: „partijen" en „deelen" komen beide voor.

Het tweede punt, dat de aandacht vraagt, is de afwisseling tusschen „BEGREPEN ZIJN IN", en „ZICH MET ELKAAR VERBINDEN". Olthuis' redactie en die van Ens geven van beide een voorbeeld³⁾. Tenslotte blijft de lezing: „begrepen zijn" constant, in de uitgaven van Datheen en later⁴⁾. Maar zij is niet de eenige; dit worde vastgelegd.

Het derde opvallende verschijnsel geeft aan een en ander nog meer betekenis. Het is dit:

a. de oudste redactie geeft een ACTIEVEN werkwoordsvorm: omdat twee deelen zich „verplichten", zich „verbinden", BELOVEN WIJ aan God den Vader, den Zoon, den Heiligen Geest...;

b. de latere redactie (twee deelen begrepen) verandert dit in een PASSIEVEN werkwoordsvorm: „...zoo WORDEN wij ook wederom VAN God vermaand en verplicht.

Die verandering van actief in passief, verbonden met de beide andere punten, die ik noemde, geven mij — zonder dat ik de geschiedenis van het formulier heb bestudeerd — het gevoel, dat de „bewijzen" voor Blestervelds (en anderer) opvatting omtrent de historische betekenis van „twee deelen begrepen" ongenoegzaam zijn, te zwak voor een stellige bewering. Men zal verklaren moeten, waarom die passieve werkwoordsvorm, die ongetwijfeld de opvatting van „deelen" als „belofte en eisch" tegemoet schijnt te komen, en dan een begunstiging van de dogmatische constructies (deelen zijn: belofte en eisch) zou betekenen, den actieven is gaan vervangen.

1) Formulier v. d. Palts, Heidelberg 1563: Nach dem aber in einem jeden Bund, beide THEIL sich verpflichten, so verheissen auch wir... (H. J. Olthuis, De Dooppraktijk, Utrecht, 1908, 240.)

Formulier voor den Kinderdoop, Heidelberg 1566, Forme, om den Heiligen Doop uit te redden, Olthuis, bijlage II, blz. 246: Maar naedien dat in alle verbonden, beyde DEELLEN sich met malkanderen verbinden, so beloven vry oock Gode den Vader, Sone ende Heiligen Geest, dat wij...

2) Maar naardien in alle verbonden beide PARTIËN sich met elkander verbinden, zoo beloven wij ook God den Vader... (Dr Joh. Ens, Kort Historisch Bericht van de Publ. Schriften, etc., ed. S. v. Velzen, nieuwe, behalve de spelling, onveranderde uitgave. Kampen, 1861, p. 164, de oude redactie.)

3) Verkort Formulier, Maer overmits dat in allen verbonden twee deelen BEGREPEN ZIJN, so worden wy oock wederom van Gode, door den Doop vermaand, ende verplicht... (Olthuis, Bijlage III, 252.)

Maer naedien dat in alle verbonden, beyde deelen sich MET MALKANDER VERBINDEN, so beloven wij ook Gode den Vader, Sone ende Heiligen Gheest... (Joh. Ens, Kort Historisch Bericht v. d. publ. Schriften etc.) Utrecht, 1773, 207. Zie voorts noot 1) en 2).

4) Zie voorts de Editie der Psalmen, door Chr. v. Heule, Leyden, Roels, 1649: „twee deelen begrepen". Datheen en Revius, Deventer, N. Cost, 1640, idem. Datheen, 1639, idem. De Editie Datheen, De CL Psalmen, ed. Corn. de Lertw. mitsgaders de Chr. Cat., Formulieren en Geboden der Gereformeerde Kercken, Amsterdam bij Losel, Brand, Onder de Linden, v. Graffhorst en Oterlyk, z. j., heeft eveneens de tegenwoordige redactie (in alle verbonden twee deelen begrepen).

De opvatting van „partijen" vond verdedigers, de andere („deelen" in den anderen zin) ook⁵⁾.

Bedenkt men voorts, dat de oorspronkelijke lezing van het Deutsche formulier wel toelaat, maar niet vereischt⁶⁾ de betekenis van „partijen" (al schijnt ze me wel juist), dan geloof ik, dat de meer dan drievoudige verandering, die het Nederlandsche formulier aanbracht (deelen, zich verbinden, begrepen zijn, passief) te veel beteekent, dan dat men zonder nader bewijs zou moeten aannemen, dat onze redactie in het tegenwoordige formulier zich niets aantrok van het doorlopend dogmatisch spraakgebruik, dat reeds bij Musculus, Suenamus o.a. aan te treffen is (deelen, hoofdstukken, condities van het verbond, zoo als ons formulier het stelt).

5) „Het derde deel bevat het paraenetische van de leer des Doops, de pligten, die op den gedoopte komen. Het heeft veel eigens, dat het van de meest gewone voorstellingen onderscheidt. Zoo b.v. zijn het geen pligten, tot welke de doopling zich van zinnen kant verbindt, geene belofte, door hem afgelegd, maar eene vermaning, die God zelf door den Doop ons doet.

Ook dit is wederom eene VERANDERING, door den verkort aangebragt. In het Datheensche formulier leest men: dat wij... zulke beloven; en het is geheel overeenkomstig met de verklaring: dat in alle verbonden twee deelen begrepen zijn, dat wil zeggen: twee partijen, die wederzijds zich verbinden; zoo als het Datheensche zulke duidelijk uitdrukt: „nadien dat in alle verbonden twee deelen sich met malkanderen verbinden." (J. A. M. Mensinga, Verhandeling over de liturgische Schriften der N. H. K., Verhandeling v. h. Haagsche Genootschap, sedert deszelfs 50-jarig bestaan, IIe deel, Den Haag, 1851, blz. 111; cf. blz. 97: maar nadien dat in alle verbonden beyde deelen sich met malkanderen verbinden (sich verpflichten).

In ieder verbond, zegt het Formulier, zijn twee deelen begrepen, namelijk, een belovend en een verplichtend deel (blz. 52, v.e. geschrift, in mijn bezit, welks titelblad ontbreekt, in één band met K. J. Pieters, Het Baptisme, Franeker, z. j.; vgl. blz. 12).

Vgl.: „Welke zyn de deelen van een eigentlijk Verbond? De uitgedrukte Voorwaarden, en de Belofte. (Is. Chauncy, De Leere der Waarheit, volgens den leidraad v. d. Kl. Cat. d. Westminsterische Godgel., uitg. door Alex. Comrie, Leyden, Amsterdam, 1757, 80.)

6) VER-PLIHTEN TR. in verbindliche gemeinshaft setzen, verbinden mit: sein herze war so gar verplihlt in got — ich wände, dass ihr waeret niht verplihlt ze werlichen dingen — er sach der vrouwen mit zu dungen verplihlt. Sich verpflichten, hafbar werden für: er hat driu spil verplihlt.

REFL. Sich in verbindliche gemeinshaft setzen, sich verbindlich machen, verbinden, in... mit... ander... men herz hat sich ze dir verplihlt... dass ir iuch welt ze mir ut si verplihlt, dass ihr euch mit mir gegen sie verbinden wolt... elhalten, diu sich andersw v. verdingen (verdingen = durch einen vertrag binden, verpflichten, durch einen vertrag sichern)... mit dat. Sich zu etw. verpflichten, versichern, versprechen.

Dr Matth. Lexer, Mittelhochdeutsches Handwörterbuch, III, Leipzig, 1878, 193/4.

VERPLIHTE swv. 1) passivisch oder reflexiv: mit etwas gemeinshaft haben, ich wände, dass ihr vil baz waeret gerihet niht got und niht verplihltet ze werlichen dingen... smer sich ze guote als verplihltet, dass... mit vil Sarazenen hette sich ir hervart gar verplihltet...

2) reflexiv: versichern, versprechen, sich zu etwas verpflichten dass get Tristande an sinen tip, das hat er sich verplihltet... dass si sich willedich verpflichten, wer da vorlore, den solde man heugen... er wart in den gedanken an dem gelubde wanken, des er hette sich verplihltet... die heten sich also verplihltet dass si sich wolden scheiden nicht... (W. Müller en Fr. Zarncke, (Benecke) Mittelhochdeutsches Wörterbuch, II, Leipzig, 1863, 511.)

Verpflichten, reflexiv, sich verpflichten, sich anheischig machen, etwas zu thun. (Grimm's Wtbch.)

THEIL kan zijn: die eine von zwei parteien a) in einem streite, besonders rechtsstreite. (J. en W. Grimm, Deutsches Wtbch., XI, I, Leipzig, 1935, 351/2.)

TEIL, teil, teil von einem ganzen stück, seite, abteilung — anteil, zugeteilt, eigentum; das teilen, die teilung; teil, partei: der lebende teil, es sei man oder weip... da die teil die heiratszettel nicht hetten wollen herfur ziehen. (M. Lexer, Mittelhochdeutsches Handwörterbuch, II, Leipzig, 1876, 1414/5).

Separatist?

Tegenover het gepeuter van confessioneele zijde (Kuyper is separatist) staat in het „Algemeen Weekblad" dit oordeel van Prof. Casimir:

Deze geweldige behoort aan ons heele volk. Waar geen strijd is, is dood. Hij wekte tot leven, bracht zijn tegenstanders tot activiteit. Hij vertegenwoordigde een groot stuk Nederlandsche kracht en vaderlandsche aspiratie, hij had onzen stam en ons Vorstenhuis lief, hij had oog voor de behoeften der praktijk, hij vermoedde en zag de toekomst eerder dan velen. Er is visionaire grootheid in dezen man geweest.

Het valt thans lichter dit alles te kennen en te erkennen, nu een man uit zijn school onzen staat tot tevredenheid van 't volk leidde: nu het ressentiment verzwakt is, haat en verering gematigd; nu het goede dat hij bracht, zichtbaar wordt; nu zijn visies bevestigd worden; nu men gewend is aan rechtisch beleid. Gemakkelijker valt dit, omdat ook de wijsgeerig-ethische ondergrond van het neo-Calvinisme velen boeit, wien 't geloof in de dogmatiek faalt. En nu de hartstocht niet meer verblindt, geen strijder en bestrijder meer voor ons staat, gaat het oog open voor de schittering van zijn taal en gedachten, voor de grootsheid van zijn streven, zooged als de zijnen weten, dat ook deze zon hare vlekken had. Tot een rechtvaardig oordeel

kunnen wij nog niet komen: te gering is de afstand, te weinig open ligt het intieme leven van den mensch, te weinig is gepubliceerd.

Maar één ding mogen wij zeggen. Hij is een groot man geweest.

Geen principieele bestrijding past op dezen dag. Geen openbaring van ressentiment, geen kleingeestige betutteling.

Het is een vierdag van een groot Nederlander. En ook ons verheft het den groote groot te zien. K. S.

GEREFORMEERDE KERKEN.

Drietal te:

Dinteloord: J. Groen te Venlo, O. van Noort te Schoonewoerd en H. de Valk te Stellendam.

Tweetal te:

Stad aan 't Haringvliet: Cand. A. A. v. d. Hoorn, hulpred. te Middelburg en Cand. H. de Wit, hulpred. te Noordwolve (Fr.).

Beroepen te:

Stad aan 't Haringvliet: Cand. A. A. v. d. Hoorn, hulpred. te Middelburg.

Aangenomen naar:

Tienhoven: Cand. R. A. Flinterman, hulpred. te Montfoort.

Bedankt voor:

Amersfoort (3e pred. plaats): P. D. Kuiper te Sassenheim.

C. Lindeboom, †

Zondag 16 Januari j.l., des namiddags half vijf, is te Amsterdam in den ouderdom van 65 jaar overleden Ds C. Lindeboom, emeritus-predikant der Geref. Kerk aldaar.

Te voren diende Ds Lindeboom de Kerken van Sprang, Bolnes, Apeldoorn en Gorinchem.

Hulpredikers.

Benoemd is tot hulprediker bij de Geref. Kerk te Hoogeveen voor den arbeid te Pesse, waar het derde kerkgebouw van deze gemeente is verzeen, cand. G. Reijenga te Hattem.

Candidaten tot den Heiligen Dienst.

De heer W. P. Kramer is door de Classis Arnhem der Geref. Kerken praeparatoir geëxamineerd en toegelaten om te staan naar den Dienst des Woords en der Sacramenten. Cand. Kramer is gaarne bereid om de kerken in de prediking te dienen, en een eventueel beroep in overweging te nemen. Zijn adres is: Schoonenbergsingel 33, Velp (G.). Telefoon 3570.

— De heer A. G. Luiks, theol. cand., Nieuwestad 74, Leeuwarden, is door de Classis Leeuwarden der Geref. Kerken praeparatoir geëxamineerd en met algemeene stemmen toegelaten om te staan naar den Dienst des Woords. Hij is gaarne bereid des Zondags de kerken te dienen.

GEREFORMEERDE GEMEENTEN.

Beroepen te:

Ridderkerk: W. C. Lamain te Rotterdam-Zuid.

Bedankt voor:

Goes en voor Yerseke: A. van Stuyvenberg te Benthuisen. Terneuzen: H. Ligtenberg te Lisse.

NEDERLANDSCHE HERVORMDE KERK.

Beroepen te:

Gasselte (toez.): Cand. J. de Bruyn te Goudarak. 's-Graveland-Capelle: E. E. de Loone te Den Ham. Hoogetintum: J. Kalma, voorganger Protestantbond te Zandvoort. Opeinde-Nijega: W. E. M. Eggink te Zuiderwolde (N.-H.). Vollenhove: L. J. R. Kalmijn te Birdaard. Zuid-Beijerland en te Brakel: J. J. Poot te Bunschoten.

Aangenomen naar:

Sloten (Fr.): Cand. D. J. Karres te Apeldoorn.

Bedankt voor:

Zwammerdam (toez.): D. Bouman te Spannum.

Intrede te:

Hellendoorn: R. Bijlma. Tekst: 2 Cor. 5: 20 en 21. Raalte: J. C. Dijkstra.

LOURENS INGELSE

Een episode uit het geestelijk leven op Walcheren omstreeks 1780

door A. JANSE

hoofd Chr. School Biggekerke.

Prijs f 0.60

Tweede druk

Verkrijgbaar bij den Boekhandel en bij de Uitgevers Oosterbaan & le Cointre, Goes

Verschenen:

De waardering van het kerkelijk instituut

door Ds. J. M. SPIER Geref. Pred. te 's-Gravendeel

Prijs f 0.25

Een actuele brochure over het kerkprobleem, één van de vele brandende vraagstukken van dezen tijd. Verkrijgbaar in elken boekhandel of bij den uitgever N.H. DEKKERS, Dordrecht Giro 40479.

Is verschenen:

JAARBOEK TEN DIENSTE VAN DE GEREFORMEERDE KERKEN IN NEDERLAND 1938

Prijs f 1.—, gecartonneerd f 1.25, verhoogd met 4 % omzetbelasting.

OOSTERBAAN & LE COINTRE • GOES